

Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes?

Banafsheh Keynous

Palgrave Macmillan, 2016

Anmeldt av Tone Bleie*

*professor Institutt for sosiologi, statsvitenskap og samfunnsplanlegging,
Universitetet i Tromsø*

Saudi-Arabia brøt den 3. januar den diplomatiske kontakten med Iran etter at en mobb angrep ambassaden deres i Teheran. Dette var en protest mot henrettelsene av en rekke shia-lærde, blant dem Nimr Baghir al-Nimr. Vestlige media viet henrettelsene og spesielt den brutale metoden, betydelig spalteplass. Det diplomatiske bruddet mellom Iran og Saudi-Arabia ble summarisk omtalt, som en ordinær episode i et betent naboforhold. Banafsheh Keynous nye bok et viktig korrektiv til denne misforståelsen. Siden de to landene opprettet diplomatiske forbindelser i 1929 har Teheran og Riyadh brutt disse kun tre ganger. Hver gang har de to statene relativt raskt valgt å gjenopprette forbindelsene.

Undertittelen på denne boka spiller på denne utbredte forståelsen at den sekteriske splittelsen mellom disse to Gulflandene overskygger geopolitiske fellesinteresser og sementerer et kronisk vanskelig naboforhold. Forfatteren fremmer en alternativ forklaring på den maktfordelingsdynamikken som lenge var sentral for de to Gulfstatenes sikkerhetsgaranti.

Men aller først en biografisk note:

Forfatterens bakgrunn er høyst relevant for å forstå bokens interessehorisont. Med oppvekst som diplomatbarn i London, etterfulgt av universitets- og oversetterutdannelse i Teheran under og etter den islamske revolusjonen, blir Keynoush en av president Rafsanjanis tolker på utenlandske statsbesøk. Samtidig med sin diskre førstelinjeplassering i verdenspolitikken, gjennomfører Keynoush en doktorgrad i internasjonale relasjoner ved Tufts universitetet. Hun forsetter likevel sin oversetterkarriere som tolk for de tre etterfølgende presidentene Khatami, Ahmadinerjad og Rouhani, og bygger et omfattende kontaktnett til statsbærende konservative og reformistiske kretser i både hjemlandet og i Saudi-Arabia.

Denne yrkeskombinasjonen er grunnlaget for den teoretiske og metodiske orienteringen for dette interessante bokprosjektet, som bør bli et standardverk om Iran og Saudi-Arabia. Boka er basert på et rikholdig empirisk materiale. Vel 50

*Korrespondanse: Tone Bleie, Universitetet i Tromsø. Email: tone.bleie@uit.no

toppolitikere, diplomater og tjenestemenn er intervjuet om den moderne epoken fra formelle diplomatiske kontakter ble etablert på 1920-tallet. Intervjumaterialet er supplert med et omfattende arkivmateriale fra forskningsopphold ved Instituttet for politiske og internasjonale studier i Teheran og Kong Faisals senter for islamske studier i Riyadh. En noe mer inngående kildekritikk savnes. Ellers gir boka en balansert og inngående framstilling av begge lands utenrikspolitiske rasjoner, forankret i en rigorøs analyse av de sammensatte maktpolitiske drivkreftene i Gulregionens og Midtøstens geopolitikk. Forfatteren har gjennom analysen av konsekvensfylte hendelsesforløp lykkes med å tydeliggjøre både underliggende kontinuitet og doktrinære skifter, plassert innenfor den fortellermessige rammen av bokas fire bolker. Den første omhandler det to statlige forholdet før det 20 århundre; deretter følger bolker om det 20 århundret fram til den islamske revolusjonen i 1979 og revolusjonens bakteppe og konsekvenser.

Den siste bolken behandler hvordan konfliktene mellom de to nabostatene etter 9/11 har påvirket geopolitikken i hele Midtøsten, inkludert Irak, Jemen, sjeikdommene, Libanon, Syria, Palestina og Egypt. Disse sentrale forløpene har til dels lagt sterke politiske føringer på de to lands bilaterale relasjoner og mulighetsrom for å oppnå regional dominans. Som Keynoush redegjør godt for, førte den USA-ledede invasjon av Irak i 1991 til en mer ødeleggende fase av eskalerende sekterisk basert politisk og militær rivalisering, som stadig preger den destabiliserte utviklingen i store deler av Midtøsten.

Hvilke lesergrupper retter denne ambisiøst anlagte boka seg imot? Dette er en fagbok, skrevet av en statsviter med spesialisering i internasjonale relasjoner som samtidig demonstrerer at hun behersker ikke bare Midtøstens geopolitikk, men også religions- og kulturhistorie. Den flerfaglige tilnærmingen åpner opp for en innsiktsfull redegjørelse for forholdet mellom statsmakt og samfunn og gjør boka interessant for et bredt spektrum av forskere og beslutningstakere med en genuin interesse i å forstå årsaker og drivkrefter bak regionens sikkerhets- og geopolitikk.

Keynoushes hovedargument er at dette to-statlige forholdet representerer en undervurdert forklaringsvariabel på regional stabilitet, vel og merke innenfor en vestlig sikkerhetsgaranti som hun hevder bør preges av større forutsigbarhet og langsiktighet, uavhengig av skiftende regimer. Som en konsekvens av denne argumentrekken avviser forfatteren Teheran–Riyadh aksens sekundære betydning, slik en rekke vestlig-baserte iranske forskere og internt statsbærende kretser har oppfattet den. Boka kritiserer altså tenkingen til «haukene» bak iransk utenrikspolitikk. De har forfektet at USAs uforholdsmessige favorisering av Saudi-Arabia reduserer betydningen av stabile bånd til Riyadh og nødvendiggjør en ensidig militær styrkeoppbygging (for å oppnå strategisk paritet med USA) og innblanding i nabolandene, hvor Iran har hatt betydelig suksess i å mobilisere det religiøse kortet. Sett fra Teheran hadde USAs invasjon av Irak det formål å gjøre landet til en lydlig alliert og pålitelig råvareleverandør; et dumdristig prosjekt som de nærmest forhåndsdomte til å mislykkes. Hovedtrekkene i denne analysen anså Teheran ble bekreftet. Effektene av destabiliseringen i Irak og etter hvert i Syria og Jemen, har beredt grunnen for Irans nye dominans.

Dette bokprosjekt er krevende både teoretisk og empirisk. Når forfatteren i betydelig grad lykkes med å holde en rød tråd i fortellingen om det mangefasetterte og skriftende spillet mellom Iran og Saudi-Arabia, skyldes det en fornuftig tidslinje som strukturerer bokas inndeling. Etter en redegjørelse for forholdet mellom supermakten USA, Iran og Saudi-Arabia, eksponeres leseren for en finmasket historisk anlagt analyse, som forfatteren insisterer på at kontekstualiserer den geopolitiske fortellingen og bidrar til å forklare de siste tiårs destabiliserte regionale utvikling.

Keynoush drøfter hvordan shia-teologi og ulike varianter av skrifttro wahhabisme har formet saudi-iranske bånd i ulike historiske faser, fra den tidlige diplomatiske fasen (1925–38), andre verdenskrig (1938–45) og den tidlige etterkrigsfasen (1945–53). Hun påviser saudierens og persernes gjensidige vilje til å opprettholde et relativt balansert naboforhold. Dette skjer vel og merke innenfor en regional orden som i den tidlige fase var definert av ottomanene og britene, og seinere av USA. Som Keynoush understreker, tillot de skiftende imperiene Gulfstatene et visst handlingsrom de stort sett klokkelig utnyttet.

Den kalde krigen legger nye begrensninger på det bilaterale forholdet. Mens Riyadh ble ekskludert fra den USA-støttede Bagdad-pakten, ble Iran invitert med. Eisenhower-doktrinen fra 1957 åpner for at både Riyadh og Teheran blir tatt med i den antikommunistiske leiren. Denne plasseringen begrenser de to regionale stormaktenes muligheter til innflytelse i de nabostatene som ble Sovjet-allierte. Innenfor rammene av dette polariserte geopolitiske stormaktsspillet finner Riyadh og Teheran hverandre i en periode på samme side i oppdemningspolitikken. Politisk islam får en ny utenrikspolitisk betydning fra slutten av 1960-tallet, i spillet om innflytelse etter at kolonimakten England trakk seg fra de sørlige områdene av den Persiske gulfen. Keynoush påviser hvordan økende rivalisering står i et årsak-virkningsforhold til regionens økende betydning på det internasjonale energimarkedet. Dynamikken driver Riyadh inn i en tettere allianse med USA, som oppfatter Saudi-Arabia som garantist for en stabil tilgang til olje- og gassleveranser.

For å demme opp for de regionale anti-vestlige strømminger båret fram av den iranske revolusjonen i 1979, blir Irak USAs viktigste regionale allierte. Men det Baath-styrte Irak under Saddam Hussain er en uforutsigbar, egenrådlig regional makt. Irak invaderer Iran og Kuwait. Disse militære konfliktene reduserte Iran og Saudi-Arabias strategiske roller som regionale balanserende aktører. Resultatet ble en uforholdsmessig sterk USA-dominans.

Bok gir en interessant analyse av de to lands økende rivalisering i en tidlig fase av den kalde krigen, som i økende grad ble et rustningskappløp basert på amerikansk militært samarbeid og våpenhandel. Iran ble på grunn av sin geografiske beliggenhet så merkbart tilgodesett at saudierne ble foruroliget. Irans tilnærming til Sovjetunionen forsurer forholdet til USA og bereder grunnen for kongedømmets opphøyde status om USAs nærmeste allierte, en akse som president Obamas nylige kjølige mottakelse i Riyadh viser slår sprekker.

Analysen av sammenhengene mellom egendynamikken i Iran og Saudi-Arabias forhold og ekstern intervensjonisme (av dem selv, nabostater og USA) særlig fra Gulfkrigen og den påfølgende destabiliserende og militaristiske utvikling (her utgjør

invasjonen av Irak i 2003 og den arabiske våren milepæler av nyere dato) er basis for argumentet at USA «bør» returnere til en sikkerhetspolitikk som muliggjør en reetablert balansert Iran–Saudi akse. Keynoush hevder dette utvilsomt vil være den mest robuste sikkerhetsgarantien for en retur til en fredelig utvikling både i Gulfrigionen og den omliggende regionen.

Bokas siste kapittel bidrar med en oppdatert analyse av de to landenes nåværende posisjoner som spillere på det globale energimarkedet, ulike egeninteresse i fortsatt OPEC-medlemskap og de nyeste eksporttrendene. India og Kina blir nå viktigere handelspartnere enn USA og Europa. Denne nye aksen mellom Gulfen og Asia kan gi nye muligheter for økt stabilitet og endog fred, ettersom de asiatiske statene har større respekt for statlig suverenitet en vestmaktene, og minst like viktig: en betydelig egeninteresse i å sikre stabile forsyningslinjer. Boka tegner en mulig framtid med USA i en mer tilbaketrukket rolle. Dette skal angivelig ikke bare tjene Teheran og Riyadh og regionens hardt prøvde befolkning, men også USAs langsiktige interesser. Keynoush maktbalanse-teori har sine klare begrensninger, noe hun til bare delvis tilkjenner. Her ligger bokas mest åpenbare svakhet analytisk sett; den normative antakelsen av at den herskende klassen i Washington fører en Midtøsten-politikk som er reelt politisk og rasjonelt styrt, og kan derfor etter de siste 25 års sammenhengende spektakulære serie med feilgrep, bli langsiktig og ikke-militaristisk.